

DOSTOJEVSKIJ A SVĚT

Достоевский и мировая культура. Альманах No. 24. Памяти Владимира Артемовича Туниманова. Общество Достоевского, Литературно-мемориальный музей Ф. М. Достоевского в Санкт-Петербурге. „Серебряный век“, Санкт-Петербург 2008.

Nová popularita Dostojevského se zvedla po převratných událostech přelomu 80. a 90. let minulého století: možná i proto, že se zdálo, že dílo F. M. Dostojevského jako by předpovědělo tyto události, jež vyvolaly nové návraty k filozofii, náboženství, tzv. duchovnosti apod. V českém prostředí to byly především návraty k dílu dnes jediného skutečného českého dostojevskologa hodného toho jména (ale má už následovníky – viz dále) Františka Kautmana (roč. 1927), autora knih *Boje o Dostojevského* (1966), *Literatura a filosofie* (1968), F. X. Šalda a F. M. Dostojevskij (1968) a *Dostojevskij - věčný problém člověka* (Academia 2004), nemluvě o dalších jeho literárněvědných knihách a beletrii, kde je vliv Dostojevského a jeho témat často dominantní. Zde taky z podnětu několika rusistů a s podporou F. Kautmana obnovuje se Společnost Dostojevského vzniklá kdysi zásluhou A. Bema. Na Slovensku se zase utváří Klub F. M. Dostojevského z podnětu respektovaného dostojevskologa Andreje Červeňáka (roč. 1932) a vychází řada relevantních publikací, mimo jiné nejznámější jeho kniha *Tajomstvo Dostojevského. F. M. Dostojevskij v recepcii* (Nitra 1991, viz naši recenzi *Dostojevskij pro čtenáře, Opera Slavica* 1993, 1, s. 51–53). Z (u nás) méně známých znalců ruské literatury uvádím alespoň svého novosibirského přítele V. G. Odínokova a jeho knihu *Литературный процесс и духовная культура в России: Ф. Достоевский, Л. Толстой, И. Тургенев* (Новосибирск 1995). Zmíněný A. Červeňák inicioval také zajímavou knihu o *Legendě o Velikém inkvizitorovi* (*Rozjímání o Velikém Inkvizitorovi. F. M. Dostojevskij. Andrej Červeňák, Miloš Ferko, Dalimír Hajko, Ján Tužinský.* Vydavatelstvo Spolku slovenských spisovateľov, Bratislava 2005, viz naši rec. *Příběh, který nepřestává vzrušovat: filozofie, nebo „jen“ literatura?* SPFFBU, X 10, *Slavica Litteraria*, s. 157–158). Do

dostojevskologie okrajově zasáhl také Zdeněk Mathauser (Opozice dvojnictví v díle Dostojevského. Fjodor Michajlovič Dostojevskij: Zvláštní případy. Přel. Alena Morávková, Havran, Praha 2002. Tvar 2003, č. 4, s. 20, s odkazem na mou knihu Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století). Zmíněná seskupení kolem Společnosti F. M. Dostojevského a Klubu F. M. Dostojevského (nejsem zcela přesvědčen, zda jejich členstvo tvoří vždy vědecky kvalitativně vyrovnaný celek) vytvořila také dva víceméně reprezentativní sborníky s takřka identickým názvem (Dostojevskij dnes. Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí [Praha 27. listopadu 2006, Národní knihovna České republiky]. Sestavily Miluša Bubeníková, Marta Hrabáková, Radka Hříbková. Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna, Praha 2007, viz naši recenzi Problémy Dostojevského a problémy s Dostojevským, Новая русистика 2008, 2, s. 83–86; Dostojevskij a dnešok. Univerzita Konštantína Filozofa, Klub F. M. Dostojevského, Nitra 2007, viz zde náš článek: F. M. Dostojevskij: návrat k spisovateli/Historicita a žánrovost, s. 66–83.).

Samozřejmě – nehledě na stovky a tisíce knih a studií o Dostojevském ve světě, z nichž nejpodnětější kvantitativně i kvalitativně pocházejí především z anglosaského světa, zvláště z USA (aniž bychom chtěli marginalizovat dostojevskologii francouzskou, německou, italskou, polskou, skandinávskou aj.) – faktem zůstává, že země, kde se zájem o F. M. D. – spolu s Německem – projevoval nejraněji a kde se vyskytovaly osobnosti s Dostojevským přímo spjaté, jako byli T. G. Masaryk, F. Kafka, K. Čapek, E. Hostovský, již uvedený ruský emigré A. Bem, zůstala trochu stranou (to se nyní poněkud mění), nejvíce se však vždy čekalo a čeká na příspěvky ruské, dokonce tomu tak bylo i v sovětském období, možná o to více. A Rusové, kteří na Dostojevského nezanevřeli ani v dobách, kdy tam v podstatě nesměl vycházet (viz programovou knihu Viktora Šklovského *За и против*, 1957), se k Dostojevskému v světových souvislostech stále vracejí.

Dvacátý svazek dostojevskologické série je věnován památce **Vladimira Arťomoviče Tunimanova** (1937–2006): pamatují si na něho z konference o A. Solženicynovi, která se konala v roce 1990 v Bratislavě; z ní posléze vyšel z iniciativy tehdejšího děkana Filozofické fakulty UK Ivana Slimáka samostatný sborník (*A. I. Solženicyn*. Bratislava 1992); plachý, skromný badatel, ironický a skeptický pozorovatel, přesně tak se představuje i v posmrtně publikovaném článku *Отзвуки романа О. Бальзака „Отец Горюхо“ в творчестве Достоевского* (s. 7–21). Začíná tématem Dostojevskij a Balzac, ale ještě spíše Dostojevskij a francouzská literatura, počínaje F. R. Chateaubriandem a A. Dumasem, a ukazuje, jak motivy a často převzatá literární podobenství (o mandarínovi) prostoupily celé dílo F. M. D. od *Chudých lidí* až k slavné řeči o Puškinovi (*Zločin a trest*, *Běsi*, *Bratři Karamazovi*). **V. A. Viktorovič** přichází s nikoli novým, ale zajímavě traktovaným tématem *Достоевский-критик* (25–31). Dostojevskij byl geniálním čtenářem (A. Bem), jak to autor zhuštěně vyjadřuje:

Recenze

„В творческой лаборатории Достоевского со всей очевидностью проявляется важнейший общезстетический закон: критика есть непременная часть литературного развития [...] С очень большой долей уверенности можно утверждать, что писатель Достоевский происходит от критика Достоевского.“ (s. 26). Dostojevskij komentoval literaturu včetně ruské a její podněty ihned transformoval (pereosmysljal) do vlastního díla v duchu linie jdoucí od Puškina a směřující k proměně světa skrze literaturu. Bristolský rusista Richard Peace píše o komismu Dostojevského na pozadí anglického humoru a ruského smíchu ve studii *Английский юмор и русский смех. К вопросу о понятии комического у Достоевского* (32–35). Jde o pojetí humoru – blízké již učiteli Dostojevského Ch. Dickensovi – jako projevu probuzeného soucitu k slabšímu: to ostatně tvrdí ve své knize o tvorbě Dostojevského v letech 1854–1862 také V. Tunimanov. Ožívá i téma Dostojevského a Bachtina: **T. A. Kasatkinová** nachází počátky polyfonie v samotné konstrukci scén a motivů a způsobu myšlení Dostojevského (ukřížovaný chlapecek z Bratrů Karamazovových), **V. N. Zacharov** došel až k tomu, že pro pochopení koncepcí M. Bachtina je důležité číst Dostojevského, že „Достоевский дает для понимания Бахтина больше, чем Бахтин – для Достоевского. Чтобы понимать Бахтина, нужно читать Достоевского“ (s. 50). Nemyslím si však, že antropologismus Bachtina a Dostojevského je vždy nutně čistě křesťanský a přímo pravoslavný (ortodoxní).

Po prvním oddílu *Художник и мыслитель* přichází na řadu partie *Параллели*. **V. Dudkin** ve studii *Грехопадение у Достоевского и Шекспира* (s. 53-57) uvádí, že známé věty F. M. D. o hádance člověka, jejíž podstaty se chce po celý život dobrat, neboť chce být člověkem, může být inspirována Shakespearem, v němž ruský autor viděl vyvolence umění. Shakespearovská dilemata se mu vracejí v jeho románových stavbách. Shakespearovým postavám je vášeň životní filozofií, postavám Dostojevského je filozofie vášní, hřích je lidskou katastrofou, která měla kdysi řešení, ale nyní již nikoli, ďábel se u Shakespeara polidšťuje, u Dostojevského vystupuje v podobě dvojníků. Tohoto tématu se pak dotýká **G. K. Ščennikov** v práci „Двойник“ *Достоевского как творческий диалог с Э. Т. А. Гофманом* (s. 58-65): spásou před dualitami, dvojnictvím je utrpení, u Hoffmanna je cílem udržení vitality a plnosti života, postavy Dostojevského řeší etické problémy, explicit novel Dostojevského leží v jiné rovině, v rovině jiné národní kultury, a to křesťanské, kde se spásy dosahuje skrze utrpení a ukřížování. Podnětná je studie **G. L. Bograda** *Достоевский и Эдгар Аллан По: между Poeovými повидками и Дostojevským* je celá síť motivických hnízd, kromě toho F. M. D. znal Poeovu slavnou *Filozofii básnické skladby* (Philosophy of Composition), není prý vyloučeno ani působení *Havrana* na kapitolu o čertovi Ivana Karamazova. **A. V. Toičkinová** ve stati *Князь Мышкин и царь Федор Иоаннович* (s. 76-82) zkoumá známé genologické téma vztahu mezi románem a dramatem, resp. tragédií (jistě si vzpomeneme na Bachtinovu polemiku s pojetím

románů F. M. D. jako románových tragédií/роман-трагедия). Závěry jsou však dosti sporé: román jako syntetická žánrová forma může využít i tragédii; zde se má ovšem na mysli struktura *Idiota* a tragédie A. K. Tolstého *Царь Федор Иоаннович* (1868, tedy stejný rok jako román F. M. D.). Problém je v tom, zda román má strukturu tragédie nebo zda rysy tragédie jsou jen žánrovými prvky jiného – tedy nedramatického – typu románu – to by bylo dost diskutabilní a není tu na tyto úvahy vzhledem k účelu recenze prostor.

Partie s názvem *Доклады* soustřeďuje příspěvky z konference o Dostojevském v Budapešti v roce 2007. Na počátku stojí klasik francouzské dostojevskologie **Jacques Cateau** se studií *Воскресение Лазаря в „Преступлении и наказании“ Достоевского* (s. 85–93). V podstatě zde polemizuje s názory klasiků dostojevskologie K. V. Močulským a M. M. Bachtinem, že epilog v Zločinu a trestu je umělým, neorganickým přílepkem, jenž jde proti poetice autora, tedy poetice neukončenosti. „Но мы, как и другие комментаторы до нас, пытались показать, что символика смерти и воскресения Лазаря вместе с величественной символикой Христа на фоне изображения организуют движение романа с первой главы до последней строки эпилога.“ (s. 93). S tím je zajisté možno souhlasit, ale ani to neprotiřečí názorům Močulského nebo Bachtina: vnitřní tendence, podtextové pnutí tu je, ale je právě jen neurčitě naznačováno, tedy epilog jako něco explicitního může být chápán jako něco neorganického vzhledem k implicitnosti, ponornosti novozákonního motivu vzkříšení Lazara. **V. Vetlovskaja** se v práci *Литературные и реальные прототипы героев Достоевского. „Мещанин в халате“ в Преступлении и наказании* (s. 94–108) zabývá motivem, který má své pozadí ve francouzském *roman policier* v postavě šéfa pařížské tajné policie Eugène François Vidocqa (1775–1857), bývalého zločince, jenž udělal skvělou kariéru v policejních službách a zanechal atraktivní memoáry. **K. A. Stěpanjan** spojuje topos sevillské katedrály s Legendou o Velikém inkvizitorovi ve stati *Севильский кафедральный собор и поэма Великий инквизитор* (s. 109–116) s vyústěním v transcendenci polibku, jímž se postavy vracejí do života v díle Dostojevského s odkazem na dosud nepublikovanou práci španělského rusisty B. Barrose. **B. N. Tichomirov** ťal do živého ve stati *Академический комментарий: цели, задачи, принципы* (s. 117–126). Především diferencuje mezi poznámkami a komentářem s tím, že komentář je vlastně jakýmsi rozhovorem s autorem, domýšlením a přemýšlením s ním. Vrací se k řadě komentářů a poznámek k edicím F. M. D. a explikuje některá aluzivní místa (Sumarokov, parafráze tradovaného výroku šéfa Tajné kanceláře Jeho Veličenstva hraběte Benkendorfa), jež by jinak zůstaly současnému čtenáři utajeny. Někdy je zkoumání toposu románů F. M. D. jakoby zbytečné, neboť v podstatě neobjasní v románu nic nového, ale může zase dokreslit osobnost a biografii autora (kde prožil poslední noc Svidrigajlov: hotel Adrianopol, ten však v Petrohradě nebyl,

Recenze

byl tam hotel Alexandria – interpretace názvu, jeho emblematicnost apod., postava „babuleny“ z *Hráče*).

Oddíl *Современники и продолжатели* je uveden brilantní studií a publikací pražské rusistky a zakládající členky Společnosti F. M. D. v Praze **Miluše Bubeníkové** *Альфред Бем и Эмил Свобода* (s. 129–145). Jde o analýzu vztahu právního filozofa Emila Svobody (1878–1948) a Alfreda Bema (1886–1945?), neznámo kam odvečeného ruského dostojevskologa a zakladatele pražské Společnosti Dostojevského. Zejména korespondence vrhá nové světlo na poměry ruské emigrace v meziválečném Československu i na postoje Bema k problematice existence československého státu (E. Svoboda, původně idealistický monista a pozitivista masarykovského ražení se po druhé světové válce snažil krátce spojit tuto filozofii s marxismem). Dopisy zahrnují 10 let od r. 1928 do r. 1938, tedy do konce první Československé republiky (po mnichovské dohodě). Pozoruhodné je metodologické a biografické svědectví německého žáka Dmytra Čyževského (1894–1977) **Horsta-Jürgena Gerigka**, jež se týká hlavně jeho pobytu v Halle, Jeně, Marburgu a především v Heldelbergu), mimo jiné jeho nelásky k Bělinskému a Skabičevskému (pozitivismus bylo pro něho neslušné slovo), v lecčems i Berďajevovi a ovšem v něčem i Puškinovi a Leninovi – a lásky k J. Ajchenvaldovi, A. Bemovi, N. Trubeckému, dále otázek vývoje ruské literatury, poetologie, literárních dějin a filozofie, nechybějí ani anekdotické historky, např. že ve vlaku z Freiburgu do Heldelbergu viděl čerta, který se na něho šklebil z plošinky mezi vagony, nebo když v jednom katalogu NDR bylo Slovo o pluku Igorově přeloženo jako Slovo plukovníka Igorjeva (Das Wort des Oberst Igorjews) či když se román Borise Savinkova jmenoval v německém překladu Das Pferd als Krähe, tedy Kůň jako vrána, i když v originále je to Конь вороной. I humor k vědě, zvláště literární, patří.

Oddíl *Современные диалоги*, je, jak se píše v úvodu, nový. Konkrétně jde o korespondenci **Ljudmily Saraskinové** (Moskva) a **Rity Klejmanové** (Kleimanové; vzpomínám si na setkání v Bratislavě r. 1999 na kongresu MAPRJAL) z Kišineva, rozsáhlé emaily z let 2007–2008 dokumentující nelehký život ruských literárních vědců mimo Rusko, problematiku Židů a ruské literatury i životní styl vědkyň v globalizujícím se světě.

Je s podivem, že po tolika letech usilovného mezinárodního bádání se stále něco dokumentárně nového o Dostojevském nachází: v oddíle *Разыскания. Публикации* je to dopis Dostojevského ze Semipalatinska P. Anněnkovové (1855), korespondence Rainera Marii Rilka a dcery F. M. D. Ljubov (Aimée) – oba zemřeli na leukémii, Ljubov Fjedorovna v listopadu 1926 v sanatoriu v italském Bolzanu, Rilke v prosinci téhož roku ve Švýcarsku ve vysokohorském sanatoriu Val-Mont nad Ženevským jezerem, aniž se kdy setkali. Nebo korespondence bratrů Sutermeisterových a sester Anny Petrovny Falc-Fejn a Jekatěřiny Petrovny Dostojevské (roz. Cugalovské).

Oddíl *Литературоведческие мемуары* tvoří ruský překlad textu **Františka Kautmana** *Мій život s Dostojevským/Моя жизнь с Достоевским* (1857–1997) z jeho knihy *Достоевский: Вечный проблем человека* (Academia, Praha 2004, přel. I. M. Poročkinová). V oddíle **События. Рецензии** najdeme připomínku devadesátin Grigorije Solomonoviče Pernerance ze strany redakce, ale také z pera igumena Veniamina, text věnovaný památce otce Dmitrije (Grigorjeva), který zemřel v roce 2007 ve Washingtonu, a hlavně skvělý text Veniamina Širokova *Библиотека Достоевского: опыт реконструкции* (s. 265–286), přející, ale někdy i sarkastický komentář k dosavadním publikacím o knihovně ruského romanopisce jako pramenu poznání, hlavně však v kostce celá věda o spisovatelských knihovnách a jejich metodologii (co tam patří, co nikoli, co z toho vyplývá apod.). Zejména se tu komentují chyby vydavatelů, nesprávné údaje apod.

Sborníky, jichž vydává *Общество Достоевского* mnoho, vyvolávají ovšem otázky: Je dostojevskologie už speciální vědou, jež možná ani do literární vědy nepatří, neboť ji přesahuje, není to nějaká interdisciplinární a multidisciplinární disciplína, nejde o Mistrův kult, nejsou některé nálezy a interpretace přehnané a násilné? Zatím se zdá, že nehledě na námitky, má toto bádání smysl a snad nikoli jen pro jeho protagonisty: základní přístupy a obory, jako jsou komparatistika, poetologie, syžetologie, ale také archaická tematologie, textologie, studium pramenů (источниковедение), biografické a psychologicko-filozofické přístupy se tu běžně vyskytují; co však chybí, je razantnější názorový výstup, který by byl počátkem „koperníkovského obratu“ v pojetí F. M. D., jako byl svého času výstup Bachtinův. Je tu mnoho opatrnosti, úcty k materiálu a předchůdcům (což je dobře), méně odvahy riskovat, jsou tu posuny, nikoli zvraty v bádání. Myslím však, že i ty přijít časem musí.

Ivo Pospíšil

ZÁSLUŽNÁ PRÁCE K DĚJINÁM STYLISTIKY A LITERÁRNĚTEORETICKÉHO MYŠLENÍ

Michajlov, A. V.: *Metody i stili literatury*. Institut mirovoj literatury Russkoj akademii nauk, Moskva 2009, 176 s.

Posthumně vydaná monografická studie předního ruského teoretika literatury a kultury A. V. Michajlova *Metody i stili literatury* představuje excelentní ukázkou vzorně připraveného vědeckého textu z oblasti dějin literárněvědného myšlení,